

Mr. H.J. Nalis

Mevrouw Dr. Lucia H. Albers, beleidsadviseur historische parken en monumenten te Hattem, maakte mij attent op een artikel van de hand van Ben Olde Meierink, getiteld 'Twee plannen van de tuinarchitect A.J. Leussen'⁶⁴, die aan het slot van zijn opstel vraagt of iemand anders werk van Van Leussen kent. Mevrouw Albers zelf dacht al aan een Deventer tuinarchitect van die naam, die zij was tegengekomen in mijn artikel 'Stadsparken te Deventer; naar aanleiding van honderd jaar Oude en vijftienzeventig jaar Nieuwe Plantsoen'⁶⁵.

Olde Meierink noemt twee ontwerpen: het ene voor een landschappelijke aanleg op Oldemeule bij Hengelo, het andere voor het Nijenhuis bij Diepenheim. De signaturen leest hij als A.J. (van) Leus(s)en. In feite zijn er echter twee verschillende signaturen te lezen, namelijk op de tekening van Oldemeule 'A. van Leusen' en op de andere 'H.J. van Leusen'⁶⁶.

Juist het feit dat in Deventer zowel een tuinarchitect A. als een H.J. van Leusen bekend is, maakt het zeer waarschijnlijk dat Mevrouw Albers het goede spoor heeft gevonden. In en rond Deventer is nog werk van hen te zien, al is er weinig in ongerepte staat tot ons gekomen. Voldoende redenen om de Van Leusens, die als de pioniers van de landschapsstijl in en rond Deventer kunnen worden beschouwd, aan de vergetelheid te ontrukken.

A. van Leusen

In de Volkerenslag bij Leipzig in november 1813 werd Napoleon door de geallieerden verslagen, waarna de Franse troepen geleidelijk aan naar Frankrijk teruggedreven werden. Een van hun laatste bolwerken in Nederland was Deventer. In november 1813 trokken vele Franse troepen onder leiding van generaal Baron Schiner de stad binnen. Op 12 november werden de eerste belegeraars, Kozakken, waargenomen. De Franse commandant nam geen halve maatregelen om de stad tot het uiterste te verdedigen. Om een ruim schootsveld te kunnen verkrijgen werden alle woningen in de voorsteden rond de stad in brand gestoken en de bomen in het park De Worp, aan de overzijde van de IJssel gelegen, werden omgehakt.

Nadat Deventer het Franse juk had afgeworpen besloot het gemeentebestuur in 1815 tot heraanleg van het park. Tekeningen van het ontworpen plan zijn niet bewaard gebleven, maar gelukkig wel enkele kwitanties, waaruit blijkt dat de stad Deventer f 30- debet was 'an A:van Leusen wegens in 1815 een plan van de Worp gemaakt'. In 1816 volgden betalingen door de stedelijke ontvanger 'voor verdiend arbeidsloon aan den Worp' en 'voor het in order brengen van de laan tusschen de beide Worpen...'.⁶⁷

Hoog water en zware ijsgang in 1820 waren er de oorzaak van dat al spoedig moest worden overgegaan tot nieuwe inplanting. Van Leusens plan voorzag in een

⁶⁴ Cascade: Bulletin voor Tuin historie, 1 (1992) nr.2, p. 20-22.

⁶⁵ In: Deventer Jaarboek 1989, p.79-97, speciaal 84.

⁶⁶ Wyck, H.W.M. van der en Enklaar-Legendijk, J., Atlas van Overijsselse buitenplaatsen, Alphen aan den Rijn 1983, individuele kaarten nr. 29. Het onderschrift vermeldt abusievelijk J.J. van Leusen, zoals Olde Meierink reeds opmerkte.

plantsoen, waarvan de bestaande kolkjes en sloten een wezenlijk onderdeel bleven uitmaken. Door de slingerende paden in zijn plan verwierf Albertus van Leusen zich de bijnaam 'Slinger-Bertus'.

Behalve het plantsoen De Worp heeft deze Van Leusen in Deventer niet al teveel sporen nagelaten. Dat laatste is ook niet zo verwonderlijk, want zover bekend heeft hij nooit te Deventer gewoond, noch er een vaste betrekking gehad. Albertus was in 1777 te Dalfsen geboren, woonde lange tijd in Olst en overleed in 1843 te Raalte. Hij stond te boek als 'landbouwer', wat wellicht zijn hoofdactiviteit was. Bij het lezen van deze beroepsnaam moet men overigens wel bedenken dat de term 'tuinarchitect' in zijn tijd nog niet echt ingeburgerd was. Pas in het in 1802 verschenen boek 'Magazijn van Tuin-Sieraaden' van de hand van G. van Laar werd zij geïntroduceerd. Hoe Van Leusen aan zijn Deventer opdracht kwam is niet bekend, maar het is niet onmogelijk dat de Deventer advocaat en notaris Mr. H.G. Kronenberg, wiens broer in de Gemeenteraad zat, een bemiddelende rol heeft gespeeld. Diens in 1816 geboren zoon Gerhard Joan, die als piepklein knaapje de pas aangelegde Worp vanaf de hof van zijn ouders aan de Twelloseweg veelvuldig had kunnen gadeslaan, schrijft op hoge leeftijd, in 1909: 'Het juiste jaar weet ik niet, maar ongeveer 1820 is de thans bestaande Worp aangelegd door een schoolkennis van mijn vader, Albertus van Leusen uit Dalfsen, bijgenaamd Slingerbertus, een lange zwarte man met een lange stok, waarvoor ik als kind altijd bang was; die stok was een Sallandsche roe'⁶⁷. Inderdaad is Mr. H.G. Kronenberg, net als Van Leusen, in Dalfsen geboren, in 1781⁶⁸. Boeiend is de opmerking die de toen 93-jarige zoon tot slot neerschreef: 'De Worp werd toen tegen den zin van het grootste gedeelte der burgers niet een sterrenbosch van enkel lindeboomen, maar bepoot met allerhande vreemde boomen en bloemen'. Albertus senior kreeg meer opdrachten van de gemeente Deventer. Er is een ongedateerde situatietekening van zijn hand bewaard gebleven van de ontworpen (en in 1830 aangelegde) Algemene begraafplaats aan de Diepenveenseweg. De contacten met het Deventer stadsbestuur leidden ook tot particuliere opdrachten van Deventer patriciërs. Zo ontwierp hij de wandelingen op het goed 'De Buitenkamp' in Epse voor rekening van Mr. M.E. Houck.⁶⁹ Voor een ander lid van de familie Houck ontwierp hij het wandelpark 'in den sierlijken Engelschen aanleg' op het buitengoed 'De Kranenkamp'⁷⁰, gelegen aan de Raalterweg in de buurschap Tjoene in de gemeente Diepenveen.

Hendrik Jan en Albertus jr.

Volgens het doopboek van Olst⁷¹ is op 24 januari 1807 'in het oude Pastoorshuis in Overwetering' geboren: Hendrik Jan van Leusen, zoon van Albertus en Anna Helderms. Dit echtpaar was op 26 september van het voorafgegane jaar in Olst in ondertrouw gegaan. Lang heeft het jonge gezin niet in het oude pastoorshuis gewoond. Op 21 januari 1808 kocht Albertus de katerstede 'Het Schutte' in Heeten in de gemeente Raalte, nabij de grens met Olst. Na zijn overlijden in 1843 liet de weduwe Anna Helderms de katerstede bij testament na aan hun enige dochter

⁶⁷ Nalis 1989, p.84.

⁶⁸ Nederland's Patriciaat, 37 (1951), p.127.

⁶⁹ Houck, M.E., Gids voor Deventer en Omstreken, derde druk, Deventer 1901, p. 358.

⁷⁰ Houck p.348.

⁷¹ Gemeentelijke Archiefdienst van Deventer, Retroacta BS Overijssel 445, fol.44.

Willemina.⁷² Het doopboek van Wesepe vermeldt dat op 17 november 1809⁷³ is geboren: 'de zoon van Albertus Leussen en Anna Helderma ehelieden op de Schutte te Heeten onder de kerk van Wezepe genaamd Albert'. De twee broers Hendrik Jan en Albertus zouden een directere band met de stad Deventer krijgen dan hun vader. Beiden vervulden zij in die stad de functie van 'stadswerkbaas'. Deze functionaris hield onder meer toezicht op de stedelijke landerijen en plantsoenen en kan worden beschouwd als een voorloper van de 20e-eeuwse directeur van de Dienst Plantsoenen en Landerijen. Tot 1844 was Albertus junior als zodanig werkzaam, maar nadat hij was ontslagen wegens 'slecht onzedelijk gedrag'⁷⁴ werd hij opgevolgd door zijn oudere broer.⁷⁵ Drie jaar later overleed hij op 38-jarige leeftijd. Hendrik Jan hield het langer uit dan zijn jongere broer, namelijk tot 1870, toen hij op grond van zijn hoge leeftijd eervol werd ontslagen.⁷⁶ Evenals zijn vader verwierf ook Hendrik Jan particuliere opdrachten van enkele aanzienlijke Deventeraren, die net buiten de stad hun zomerverblijf hadden. Tijdens de algemene werkloosheid in 1848 liet Mr. W.H. Cost Jordens, rechter en Kamerlid, het buitengoed 'Het Schol' ontwerpen aan de dijk van Deventer naar Wilp door de Deventer gemeenteopzichter.⁷⁷ Het tekenen van het huis droeg Cost Jordens op aan de Deventer architect M. van Harte (1812-1867). De opvolgers van de Van Leusens als opzichter van de stedelijke plantsoenen en landerijen kreeg niet meer de kans belangrijke plannen zelf te ontwerpen. Voor grote projecten zoals het nieuwe wandelpark over de voormalige vestingwerken (1887) zou de gemeente Deventer een beroep gaan doen op een externe adviseur, in de persoon van Leonard A. Springer (1855-1940).⁷⁸

⁷² GA Deventer, Archief notaris D.J.R. Jordens, inv.nr. 202, akte 179.

⁷³ Retroacta BS Overijssel 450 fol. 162.

⁷⁴ Besluit B. en W. 14-10-1844.

⁷⁵ Besluit B. en W. 4-11-1844.

⁷⁶ Besluit B. en W. 27-5-1870.

⁷⁷ Houck 1901, 331. Houck noemt als ontwerper A. van Leusen, maar vergist zich hier. Er is een nota van H.J. van Leusen bewaard gebleven inzake werkzaamheden ten behoeve van 'Het Schol' in 1851 (GA Deventer, Familiearchief Jordens inv.nr. 114).

⁷⁸ Nalis, H.J., Leonard A. Springer (1855-1940) als parkarchitect voor de gemeente Deventer, *Oud-Deventer, orgaan van de Vereniging Oud Deventer*, jrg.1 nr. 1 (1979), p.10-17.